

ЕДИН ШИРОКОСКРОЕН СЛАВИСТ ЮРИЙ ШЕВЕЛЬОВ (1908-2002)

Райна Камберова

Анотация: Статията е посветена на 10-годишнината от смъртта на известния учен Юрий Шевельов. Представя биографията, основните приноси в областта на езикознанието, литературознанието и критиката на големия славист, чиито живот е малко познат в Украйна. Едва в последно време започва да се издава и превежда творчеството му.

Ключови думи: украинист, Шевельов, биография, езикознание, литературознание.

Тази година се навършват десет години от смъртта на видния езиковед и литературовед Юрий Шевельов. Кръгът на неговите научни интереси е изключително широк и включва изследвания на общославистична тематика, изучаване на проблемите на отделните славянски езици и праславянски език, въпросите за взаимното влияние и контактите между славяните, но основна обединяваща тема на творчеството му е украинистиката.

Юрий Шевельов, познат също и с псевдонимите Шерех, Гр. Шевчук, е известен учен-славист, езиковед, историк на украинската литература, критик, активен участник в украинския емигрантски културен и обществен живот, роден и учил в Украйна, емигрирал в САЩ, професор в Колумбийския университет. Продуктивността му като учен е впечатляваща – пълната му библиография се състои от 872 заглавия на украински, руски, английски и други езици. Автор е на 17 книги, сред които са фундаменталните научни трудове „Нарис сучасної української мови“ (1951), „Передісторія слов'янської мови: історична фонологія загальнослов'янської мови“ (1965), „Історична фонологія української мови“ (1979).

Юрий Володимирович Шевельов е роден на 17 декември 1908 година в град Харков. Повечето биографични справки започват именно по този начин – с името, с датата и мястото на раждане. В конкретния случай тази информация е променяна неколkokратно, което и до днес обръква изследователите на живота и творчеството на големия учен. За начало името му е било променяно официално няколко пъти още в детството му. И двамата му родители произхождат от семейства на етнически немци. Баща му, Володимир Карлович Шнейдер, е генерал-майор от руската армия, който след началото на Първата световна война сменя фамилията си от Шнейдер на Шевельов, а бащиното име от Карлович на Юриевич.

„Служейки вярно и искрено на Русия, – пише Юрий Шевельов в спомените си – баща ми болезнено усещаше подозренията във военните кръгове, които падаха върху него поради немския му произход. Затова реши да смени фамилията, че дори и бащиното си име. Търсеше такова, което да започва с Ш, за да не се налага да се подменят кърпичките, салфетките, трябваше да звучи очевидно руско (...) В това време да се смени името бе възможно само с личното разрешение на царя и представляваше дълга процедура. Тя приключи успешно през 1916 година, точно когато татко стана генерал-майор.“ (Шевельов 2001:8).

През 1909 година, когато генерал-майор Шевельов е разпределен в Полша, град Ломжа, с него заминава цялото му семейство. След началото на войната, малкият Юрий се връща в Харков с майка си. След официалната смяна на името баща му изпраща новия паспорт на жена си. По това време омъжените жени получават паспортите от съпрузите си. Във връзка с това по-късно Шевельов пише в мемоарите си, че помни съдържанието на документа: „Издава се от Щаба на 40 пехотна дивизия на 1916 година, 23 февруари. Притежател на паспорта: Варвара Владимировна Шевельова. Звание: жена на командир на бригада в 40 пехотна дивизия генерал-майор Шевельов. С нея е синът ѝ, Георгий, 7-годишен.“ (Шевельов 2001:8). Това е втората промяна на името на Шевельов – от Юрий на Георгий.

Няколко години по-късно в свидетелството за раждане майка му, Варвара Медер, променя и месторождението му – от град Харков на град Ломжа, за да предотврати евентуална проверка на произхода от страна на болшевишката власт. Тя се опасявала, че ако се разбере истинското месторождение на Юрий, ще се стигне и до истинското име на бащата. Това я принуждава да обяви оригиналните документи за загубени, а при попълването на новото свидетелство да впише Ломжа като роден град на детето, защото полският град е далече от юридическите правомощия на съветската власт и възможностите за проверка. „Тази поправка в биографията ми – пише Ю. Шевельов – я направи революцията и не беше последната. Поне географски, станах поляк.“ (Шевельов 2001:8).

Харков заема особено място в сърцето на известния учен. Въпреки че прекарва част от детството си в Полша, именно Харков е градът, който свързва с детството и младостта си и в който мечтае да се завърне до края на живота си.

В периода 1928-1931 година учи в Харковския педагогически институт за професионално образование. След като се дипломира започва работа като преподавател по украинска литература във вестникарския техникум, но година по-късно сменя прекалено политизираната литература с преподаване на украински език. „Седемте години в техникума –

пише Ю. Шевельов – в голяма степен бяха години, откъснати от живота. Ужасно натоварване – минимум двадесет часа лекции на седмица, а често и по четиридесет плюс подготовката за лекциите, плюс проверката на домашните работи на студентите, изпитите, помощта за изостаналите студенти. Всичко това поглъщаше цялото ми време и ме изтощаваше физически. През първата година преподавах украинска литература, защото беше по-лесно, не трябваше да се правят диктовки и да се проверяват домашни работи. Но анализирането на творбите беше изцяло идеологическо-политическо, а ударението падаше върху „работническите“ романи от най-ново време, такива като „Роман міжгір'я“ на Иван Ле или „Крила“ на Володимир Кузмич, които нямаха нищо общо с литературата. След първата година се прехвърлих напълно към преподаването на украински език.“ (Шевельов 2001:75).

През 1936 година започва да пише дисертация под ръководството на Леонид Бухаловски, езиковед, славист, преподавател в Харковския университет и виден последовател на О.Потебня. Той оказва голямо влияние върху развитието на младия учен. В мемоарите си Шевельов пише: „Единственият ми учител по езикознание беше Булаховски“ (Шевельов 2011:106) и „... именно с Булаховски започва и свършва списъкът на моите учители.“ (пак там:108). От своя страна Л.Бухаловски също се е отнася към него по-скоро като към колега, отколкото с ученик и го смята за най-добрия сред младите аспиранти (пак там:108).

Три години по-късно Ю.Шевельов успешно защитава дисертацията си и започва работа като сътрудник на Института по езикознание, където Булаховски е назначен за директор. „Той (Булаховски – бел. Р. К.) казваше, че това е истинско гнездо на оси, но че във военните години още една заплата и още едно натоварване могат да ми бъдат от полза. Може би се надяваше, че след това със сигурност ще ме евакуират, което не се случи.“ (Шевельов 2001:108).

Освен това младият Шевельов работи като преподавател в Института по журналистика (1933– 1939) и в Харковския университет (1939 – 1943). Сред неговите студенти са някои известни украински писатели (Олес Гончар, Григорий Тютюнник и др.). В продължение на две години той е завеждащ катедрата по украинска филология.

Същата година, преди отстъплението на немците, той заминава за Львов. Очарован е от града, от духа на жителите му, успява да осъществи и поднови множество контакти с водещи езиковеди, литературоведи, слависти. Голямо влияние върху развитието му има Васил Симович, който го запалва по идеите на Пражкия лингвистичен кръжок,

разказва му за зараждащото се учение, основано на нови теоретични и методологични основи – функционални и структуралистични. Тези идеи стават теоретична основа на бъдещите езиковедски и литературоведски трудове на Шевельов и по-точно на изследванията върху историческата фонетика и фонологията на украински език. По време на престоя си в Лвов ученият работи по подготовката на немско-украински юридически речник, който остава незавършен.

През есента на 1944 година получава покана да преподава в Украинския научен институт в Берлин. Тъй като институтът е немска държавна институция, Ю.Шевельов лесно успява да получи разрешение да премине границата без допълнителни изисквания. Първоначално заминава за кратко, само за да се срещне с директора на института Иван Мирчук. После отново се връща в Лвов, за да се приготви за окончателното напускане на родината и да вземе майка си. Докато трае подготовката на неговата емиграция и дългото пътуване, Украинският научен институт престава да съществува (1945), а директорът Иван Мирчук става ректор на преместения се в Мюнхен Украински свободен университет. По тази причина Ю.Шевельов отива направо там, където заема академичната позиция доцент по славянски филологии, преподава 6 години и продължава научната си работа. Още с пристигането си в Германия, с цел да заличи връзката с миналото си, той започва да се представя с фамилията Ткачук. Живее с това име до заминаването си за Америка (Rieger, Hnatiuk 2002). Научните трудове и останалите публикации подписва с псевдонима Юрий Шерех, а по-малко важните според него текстове с Гр.Шевчук.

По време на престоя си в Мюнхен Ю. Шевельов участва в екип за създаването на немско-украински селскостопански речник. Успешно успява да защити научната степен „доктор“ в Украинския свободен университет, а също така да напише учебник по граматика на украинския език, който излиза като поредица през 1951 година. В този период издава книгата „Нарис сучасної української літературної мови“, която е ориентирана към широк кръг читатели. Изследването се отличава с относително популярен стил и с по-модерното, структурно и системно описание на граматическия материал.

Годишите след войната са особено интензивен период на творческо напрежение и продуктивност. Ю.Шевельов участва активно в културния украински емигрантски живот в Западна Германия и става един от основателите на МУР (Мистецького Українського Руху) – движение, обединяващо украинските-поети емигранти. В него влизат Ю.Косач, И.Майстренко, Л.Полтава, И.Костецки, В.Домонтович и много други.

Инициативната група, създала движението, определя кратко основната си цел: „Настъпи време да се постави пред украинското изкуство задачата, за която е призвано: с високо ниво и съвършена форма да служи на народа си и заедно с това да отвоюва правото на глас и авторитет в световното изкуство” (МУР 1946:3).

По покана на известния славист Макс Фасмер Шевельов заминава за Швеция, където започва работа като преподавател по руски и украински в университета в Лунд. Не след дълго се мести в Америка, където остава до края на живота си. Първоначално работи в Харвардския университет, но поради конфликт с Роман Якобсон се премества в Ню Йорк, в Колумбийския университет, където се пенсионира през 1977 година.

Повече от 50 години Юрий Шевельов играе важна роля в украинския емигрантски, обществен и научен живот. Два пъти е избран за президент на УВАН (Українська вільна академія наук – Украинска свободна академия на науките) през 1959 – 1961 и 1981 – 1986 година, а от 1989 година е почетен президент. Член е на различни дружества, организации, редакционни колеги, сред които това на Американското лингвистично дружество, на Полския институт на изкуствата и науката в САЩ и др. Дълги години работи като главен редактор на списание „Сучасність“. Една от заслугите му е основаването и редакцията на серията “Джерела до найновішої історії України”. Веднага след провъзгласяването на независимостта на Украйна през 1991 година е обявен за чуждестранен член на Украинската академия на науките. За научната си дейност е получил признание и титла на доктор хонорис кауза от Албертския, Лундския, Харковския университет и Киево-Могилянската академия.

Юрий Шевельов има огромен принос за нашето познание на украинския книжовен език. Интересът в тази област се проявява още в началото на научната му кариера в Харков, когато започва да изследва историята на езика, а темата на дисертацията му е «Із спостережень над мовою сучасної поезії». През същия период той пише труд, посветен на синтаксиса на простото изречение, който по-късно научният му ръководител Л.Булаховски включва в своята т. нар. “академична граматика“. През 1963 година в САЩ Ю.Шевельов издава доразработен вариант на същото изследване със заглавие “The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence“. Голяма част от трудовете му са посветени върху произхода на украинския език и диалектологията. Така например той отбелязва и коментира влиянието на галицийските говори, а по-късно определя и чернигивското влияние върху

книжовния език. Разкрива сложните пътища, които са извървели “галицийските” влияния, точно в езика на писателите от XIX век, но са свързани със Западна Украйна. Събраните статии по тази тема излизат в различни сборници: “Галичина в формуванні нової української мови” (1949, 1975), “Внесок Галичини у формування української літературної мови” (1996; издание на немски 1966), “Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови. До постави питання” (1962, 1996). В тях той посочва, че важна роля при изграждането на новия език са играли не само киевските и полтавските говори, но и други диалекти. В изследването за влиянието на Чернигивска област Ю.Шевельов отбелязва, че традицията на книжовния език, на която се гради „Грамматика малороссійскаго нарѣчія“ (1818) и включения към нея речник „Краткій малороссійскій словарь“ на О.Павловски, е чернигивска. Смята също така, че при Котляревски и Шевченко се наблюдават също много северноукраински елементи. Теорията на Шевельов е, че началото на новия език трябва да се търси във времето отпреди Котляревски и че нито един книжовен език не възниква на народна основа. Тази теза се различава коренно от традиционните схващания в науката в съветска Украйна (Rieger, Hnatiuk 2002).

По време на работата си в Швеция Ю. Шевельов стига до извода, че белоруският език се е образувал вследствие на сливането на две различни диалектни групи, с което поставя под съмнение концепцията на Шахматов за “староруския език” и разпадането му на три славянски езика. Това е първата крачка в изследванията му за ранното формиране на източнославянските диалекти и проблема за генезиса на украинския език, които заемат основно място в научната му работа. В резултат на проучванията си той издава “Problems in the Formation of Belorussian” (1953). Книгата и отстояваната от Ю.Шевельов теза стават повод за конфликта му с Роман Якобсон и напускането му на университета в Кеймбридж. (Rieger, Hnatiuk 2002).

„A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic“ (1964) е капиталният труд на Шевельов, посветен на фонолофията и фонологичната еволюция на праславянския език. Той се явява като извод от предходни студии, осъществени в сътрудничество с различни учени, а също така и много собствени изследвания по въпроса. Голямо внимание в книгата авторът отделя на датировката въз основа на относителната хронология и заемки от едни славянски езици в други и от различни езици. Една от централните идеи на учения е разделянето на праславянското пространство и разграничаването на диалектите още от времето на разпадането на праславянския език.

Друга фундаментална работа на Юрий Шевельов „Историческа фонология на украинския език“, която излиза на английски език през 1979 година в Хайделберг (“A Historical Phonology of the Ukrainian Language”). Едва през 2002 година книгата е преведена на украински (превод Сергей Вакуленко и Андрий Даниленко). Изследването представлява подробен анализ на историческата фонология на отделните славянски езици и може да се нарече “Библия” за украинистите. В нея детайлно се разглежда широк кръг от проблеми и е приложен богат диалектологичен материал. На историческо-културния фон на езиковите промени Ю.Шевельов предлага собствена периодизация на украинския книжовен език. Освен описанието на различни явления, той критично разглежда по-ранни теории и после в повечето случаи предлага собствени. Влиянието върху научните среди в Украйна на този труд е голямо и той би могъл да стане повратна точка в развитието на украинското езикознание. Шевельов много се гордее, че около превода на книгата на украински език се е групирал кръг от харковски езиковеди (Rieger, Hnatiuk 2002), но за съжаление не доживява да види излизането ѝ на бял свят.

В тези и в много други изследвания ученият разглежда първоначалното групиране на източнославянските езици и проблема за “староруския” език. Според него посочва дълбоката диференциация в източнославянския простор е започнала още в най-древни времена. Ю.Шевельов определя наличните по това време диалектни групи и по-нататъшното им развитие. Вследствие на тези наблюдения става възможно отхвърлянето на идеята за съществуването на древноруска езикова общност и ранно разделяне на отделните групи. Вижданията му са представени в статията “Чому общерусский язык, а не віборуська мова? З проблем слов’янської глотогонії: Дві статті про постання української мови” (1994), където той определя времевите граници на формирането на украинския език (VI-VII в.) и края на този процес приблизително около XVI век (Шевельов 1994).

Книгата “Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус” (1987, 1998; на английски език – 1989) представя лингвистичната картина на развитието на украинския език през XX век. В нея Ю.Шевельов разглежда езиковите характеристики на периодите отпреди Първата световна война, по време на освободителните борби (1917–1920), т. е “преди периода на украинизация” и по време на украинизацията (1925–1932). В описанията си той се спира подробно на статута и характеристиките на украинския език в териториите, намиращи се в състава на Полша, Румъния и Чехословакия. Класифицира и анализира всички фактори, повлияли върху развитието на езика или довели до

ограничението му. Първи в украинското езикознание отделя специално внимание на периода на независимост на Украйна (1917-1920) и значението му за обогатяването на речниковия състав на езика. Отбелязва непоследователността и повърхностната “украинизацията” в периода 1925-1932 г. Друга тема, на която се спира са двете езиковедски школи, които оказват голямо влияние върху развитието на лексикологията като наука: киевската, която той нарича етнографска и харковската, която нарича умерено пуристична. Юрий Шевельов засяга и друг болезнен въпрос – двуезичието и опасността за езика, която следва от него. Не на последно място в книгата са изброени позитивните и негативни страни на нормативизацията на лексиката в съветско време и запазването в разговорния език на “ликвидирани” от режима думи. (Rieger, Hnatiuk 2002)

Ю. Шевельов посвещава много изследванията на живота и творчеството на известни учени-езиковеди като О.Потебня („Олександр Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця“, 1992), В.Симович, езиковедите от поколението на Разстреляното Възраждане Всеволод Ганцов и Олена Курило (“Всеволод Ганцов. Олена Курило”, 1954), О.Синявски, Б.Гринченко и др. В много случаи участва в подготовката за печат на непубликувани техни научни разработки и способства за издаването им.

Невъзможно е да се обхване цялото научно наследство на Юрий Шевельов, но не може да не се отдаде дължимото на енциклопедичната му дейност. Той съставя многобройни езиковедски статии за „Енциклопедія українознавства” (1955–1984), която излиза в десет тома и за четириезичната “Encyclopedia of Ukraine» (1990–1993), издадена в Торонто.

За критиката Юрий Шевельов е познат най-вече с псевдонима Юрий Шерех, под който излизат повечето от литературоведските му текстове. Той е един от създателите на съвременната украинска литературна критика и оставя трайни следи в нея.

В своите проучвания Ю. Шерех се разкрива пред читателите като пламенен поддръжник на идеята за модернизация на украинската култура и интеграцията ѝ в европейския литературен контекст. Активно се бори с проявите на провинциализъм, зависимост и сервилност. Често пъти не се отнася особено сериозно към тази част от научната си дейност, смята я за странична и любителска. Доказателство за това му отношение може да се намери в определянето и категоризирането на литературно-критическите му статии: „Едните са написани в есеистично-журналистически тон. Другите... са с по-академичен или

псевдоакадемичен тон и са малко ялови по природа.“ (Шерех 1998а:41).

Изследванията му са разнообразни по вид и тематика – от литературата на XIX–XX в. до съвременността и театъра, текстове, в които проследява не само творческия процес, но и историята на създаването на произведенията, портрети на писатели, есеистика, мемоаристика, и др. Според харковския философ и учен Леонид Ушкалов в критичните текстове на Ю.Шерех се откриват два основни лайтмотива. Първият може да се определи с парафраза на прословутата мисъл на Катон Стари „Картаген на нашата провинциалност трябва да бъде разрушен“ (Ушкалов 2001:206). Дори когато Ю.Шерех не говори директно, той повтаря в думите му се съдържа смисъла на сентенцията. Като пример може да се посочи бележката на големия славист в края на очерка му „Микола Ге і Тарас Шевченко: мистець у відмінному контексті“, в която казва, че „Това е статия за Ге и Шевченко, за проявите на универсализъм в украинската литература и просветителската склонност те да не се забелязват, а културата да се ограничи до етнография и патриотизъм...“ (Шерех 1998а). Като втори основен мотив Ушкалов посочва стремежът към самостоятелността, но най-вече към разграничаване на литературата от политиката. Ю.Шерех продължава темата и в статията „Хвилювий без політики“ като казва: „Спорим помежду си дали Хвилювий е бил комунист, национал-комунист или националист и в какъв процент. Ако искаме да запознаем Хвилюви със света – а мисля, че той би спечелил от подобно запознанство – е по-добре да не започваме с такива никому неинтересни неща.“ Темата е продължена от него в други статии – например в рецензиите „Про літературу без політики“ на книгата на Дмитро Чижевски „Історія української літератури. Від початків до доби реалізму“, „Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса“ и др. Една от основните теми на есеистиката на Шерех са отношенията между Европа, Украйна и Русия, не само в географско и политически план, но и спрямо историческите и културни традиции. Концепцията за “голямата литература” и “националноорганичний стил” се проявява може би най-силно в първия от томовете с есета “Не для дітей”, където той отдава предимство на европейската насоченост на украинската култура.

Шерех не остава безмълвен и без позиция по нито един въпрос, провокира с мнението си и винаги заема гледна точка по проблемите. Така например в спора между модернистите и идеологическите наследници на народничеството, той често се изказва в полза на първите. Като критик отстоява стойностните според него произведения, най-често написани през двайсетте години на XX век. Една от неоспоримите му заслуги в

литературознанието е, че заедно с Юрий Лавриненко и благодарение на общата им популяризаторска работа, духовното наследство на “Разстреляното Възраждане” става неразделима част от живота на украинските емигранти, а след много десетилетия вече може да заеме и почетно място в Украйна. През последните години на украински език са публикувани три от книгите му “Не для дітей” (1964), “Друга черга” (1978) и “Третя сторожа” (1990) в тритомния сборник “Пороги і запоріжжя” (1998), освен това като отделна книга излизат и спомените му.

Като главен редактор на сп. “Сучасність” и председател на комисията за присъждане на престижната награда в областта на хумнитаристиката “Антоници”, много често неговото становище и анализ на литературния живот не са били приемани еднозначно. Въпреки това той има много поддръжници в Украйна. Изключителната му енергия и всеотдайност в изследването на украинската култура го правят един от най-видните представители в живота на емигрантите.

Както вече бе споменато, Юрий Шевельов заедно с Улас Самчук основава МУР (Мистецький Український Рух) – организация на украинските писатели-емигранти. Тя е създадена през лятото на 1945 година в град Фюрт, близо до Нюрнберг, от инициативен комитет, в който влизат Иван Багряни, Виктор Петров, Юрий Косач, Игор Костенецки и Иван Майстренко. МУР съществува около три години. За това време са проведени три събрания (през 1945, 1947 и 1948) и няколко теоретични конференции. Организацията публикува няколко сборника с творби на членовете, един алманах и няколко издания от серията „Мала библиотека МУРу“. МУР обединява писатели с различни възгледи за бъдещето на украинската литература. Голямата роля на писателите е в дискусиите за модернизацията на украинската култура и приближаването ѝ до световната. Общият брой на членовете достига над 60 писатели, сред които са споменатите основатели и други като Володимир Державин, Олег Зуевски, Михайло Орест, Васил Барка, Докия Гуменна, Тодос Осмачка, Евгений Маланюк и др.

С дейността си Юрий Шевельов оказва огромно влияние върху членовете на организацията, но от друга страна МУР променя и неговия светоглед. В спомените си “МУР і я в МУРi” той пише: “В моя живот това означаваше, че приключи безцелното изтичане на дните през пръстите, в живота ми се появи цел. Загорях с нея така сякаш съществуването на света зависеше от осъществяването ѝ. МУР ме завладя с неописуема сила и тази дейност запълни три години от живота ми. Научната работа, университетското преподаване,

заплатата, храната — всичко беше от второстепенно значение, незначително. Живеех с идеята да създам творческа атмосфера около писателите, да изтръгна талантите от мрачния живот на гражданите, да построя дворец на духа, нов и изтънчен вариант на Платоновата република на разума и таланта ... (Шерех 1998:299)

Личността на Юрий Шевелов е пъстра, разнообразна, позната и непозната, противоречива, обичана и отричана. Неговите идеи и приносят му за развитието на историята на украинския книжовен език са огромни и тепърва е бъдат възприемани и оценявани от езиковедските среди.

Литература

МУР 1946: Мистецький український рух, Збірники літературно-мистецької проблематики, 36. І. Мюнхен-Карсфелд, 1946, 111.

Українська мова: Українська мова, Енциклопедія, Київ, в-цтво М.П.Бажана, 2004, 802-803.

Ушкалов 2001: Ушкалов, Л. Юрий Шерех. Історія української літератури “Не для дітей”, Схід – Захід (історико-культурологічний збірник). Харків, 2001. Вип. 3, 204–212.

Шевельов 2001: Шевельов, Ю. (Юрій Шерех) Я, мені, мене ... (і довкруги) Видавництво часопису “Березіль”, Видавництво М. П. Коць, Харків – Нью-Йорк, 2001.

Шевельов 1994: Шевельов, Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов’янської плотогонії. Дві статті про постання української мови. К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1994.

Шерех 1998: Шерех, Ю. МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української еміграційної літератури // Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. X., 1998. Т. 2.

Шерех 1998а: Юрий Шерех (1941–1956) (Матеріяли до біографії) // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. X., 1998. Т. 1.

Rieger, Hnatiuk 2002: Rieger, J., Hnatiuk A. Jurij Szewelow (George Y. Shevelov, Jurij Szerech) 1908–2002 –In: Slavia Orientalis. 2002. T. LI. Nr. 3, 351–360.

Райна Камберова, гл. асистент

Катедра по Славянско езикознание

Софийски университет “Свети Климент Охридски”

бул. “Цар Освободител” 15, София, 1504

e-mail: rkamberova@abv.bg